

*Het Willemsfonds van 1851 tot 1914.* Bijdrage Museum van de Vlaamse Sociale Strijd nr. 9. Gent 1993. Te bestellen via Het Liberale Archief, Kramersplein 23, 9000-Gent, ad B.fr. 550, rek. nr. 551-2843700-20.

Opnieuw is in de publikatiereeks van het Vlaams Museum van de Sociale Strijd een typografisch en illustratief zeer verzorgde uitgave verschenen. Ditmaal is het Willemsfonds het onderwerp van studie en verslaggeving. Het is verheugend te mogen vaststellen dat in een tijdperk van bezuinigingen de Provincieraad van Oost-Vlaanderen toch nog de financiële ruimte vindt om op zo royale wijze kunsten en wetenschappen te steunen en publikaties op dit terrein mogelijk te maken.

Het Willemsfonds, op 23 februari 1851 te Gent opgericht na overleg tussen De Saint-Genois, Snellaert en Kervyn de Volkaersbeke, had tot doel: „de nederduitsche tael en letterkunde in al wat haer aengaet krachtadig ondersteunen en aenmoedigen, ter versterking van den algemeenen nationalen geest in België”. Deze „krachtadige” ondersteuning zou langs verscheidene wegen plaats vinden. Er zouden prijzen uitgereikt worden aan leerlingen en studenten die op zeer lofwaardige wijze de Nederlandse taal- en letterkunde hadden bestudeerd. Voorts zou men boeken gaan uitgeven en volksbibliotheken inrichten, voordrachten houden en het muziekleven bevorderen door het Nederlandstalige lied aandacht te geven. Alle onderdelen zijn tot 1914 onderwerp van bestuurlijke zorg en bedrijvigheid geweest en zijn met meer of minder succes ten uitvoer gebracht.

Van al deze werkzaamheden, geplaatst in het kader van de Belgische geschiedenis van die jaren, wordt in deze uitgave verslag gedaan. Marcel BOTS schrijft over de interne geschiedenis van het Willemsfonds en samen met Harry VAN VELTHOVEN schrijft hij ook over de ideologische grondslagen van het Willemsfonds. Ada DEPRez behandelt het Willemsfonds als uitgever en Luc PAREYN neemt de activiteiten rond de volksontwikkeling voor zijn rekening. Jos DAELMAN schrijft over de volksbibliotheken en Jan DEWILDE sluit het boek af met een beschouwing over het Willemsfonds en het muziekleven.

Wanneer men de bijdragen leest, rijst soms het verlangen op naar een doortrekken van de lijnen na 1914. Op dat punt is de studie van Lode WILS over de honderdjarige geschiedenis van het Davidsfonds een onontkoombaar vergelijkingspunt. De keuze voor deze uitgave is een andere geweest. Bovendien valt het jaar 1914 als scheidingsjaar te verdedigen en het hier geleverde verslag is van hoge kwaliteit, maar echt bevredigen doet de keuze mij niet. Het Willemsfonds bestaat echter nog steeds en er ligt een rijk archief, ook voor de jaren na 1914, zodat er nog verder gewerkt kan worden. Uit het artikel van Bots valt op hoe voorzichtig het Willemsfonds te werk ging. De bestuurders waren geen onbezonnen vrijzinnige propagandisten. Zeker in het eerste decennium overheerste nog een pluriform beeld. Maar onder Julius Vuylsteke kwamen „de jongens van het licht” duidelijker naar voren. Bestuurlijk namen zij de macht

over, maar verder naar buiten bleven zij zeer voorzichtig te werk gaan. Zij het dat het doel, de lagere klassen ontwikkelen en beschaven via kennisoverdracht in de traditie van de Verlichting stond en een vrijzinnig karakter had. Politieke stellingname werd echter zoveel mogelijk vermeden en dat leidde later zelfs wel tot onenigheid in eigen kringen. Uitzonderingen op deze onthoudingspolitiek waren het pleiten voor de onderwijstaalwet van 1883 en voor de leerplicht. De vernederlandsing van de Gentse universiteit lag binnen het Willemsfonds gevoeliger, daar prominente bestuurders daar niet altijd op dezelfde lijn zaten. Paul Fredericq had vrede met tweetaligheid en hij stond daarin niet alleen. Het katholieke politieke overwicht dat België van 1884 tot 1914 kende, heeft op het Willemsfonds negatief ingewerkt. De kernactiviteiten bleven gelukkig behouden en enkele nieuwe activiteiten als de reizende volksbibliotheken en de zangavonden konden worden gestart. Er was echter een duidelijk verlies aan leden en dat moet voor een belangrijk deel worden toegeschreven aan de druk van de clerus om het liberale Willemsfonds de rug toe te keren.

Een andere zaak is dat het werk van het fonds soms wel zeer afhankelijk was van een bepaalde persoon. Viel die weg dan was het ook met de afdeling gedaan. Daarnaast hebben sommige figuren een zeer grote invloed gehad zoals Julius Vuylsteke en Paul Fredericq in met name de Gentse afdeling en dat riep ook wel irritatie op.

Ook miste het Willemsfonds bepaalde kansen. De sociale kwestie liet men lopen, al werd er door sommige leden wel op gewezen, zoals door Karel Buls. Ideologisch verschil van mening tussen doctrinair liberalen en progressieven maakte de sociale kwestie in het liberale milieu al snel tot een twistpunt. Bovendien bracht het politieke kwestie als het algemeen stemrecht in de discussie en daar wilde het fonds buiten blijven. In een aantal gevallen was men afhankelijk van gemeentelijke subsidies, zoals bijvoorbeeld te Gent voor de bibliotheken en dan was een politieke stellingname gevaarlijk.

De contacten met Nederland waren vrij beperkt. Voor de voordrachten werden wel sprekers uit het Noorden uitgenodigd, maar het fonds gaf bijvoorbeeld weinig werk van auteurs uit het Noorden uit. Mogelijk hebben de hoge auteurs- en uitgeversrechten hier een remmende werking gehad. Voorzover er sprake is van Groot- of Heel-Nederlandse uitingen is dat zuiver cultureel bepaald ondanks de Orangistische achtergronden van bepaalde leden.

De auteurs Bots en Van Velthoven nemen in hun bijdragen stelling tegen de visie van Lode Wils in zijn *Honderd Jaar Vlaamse Beweging. Geschiedenis van het Davidsfonds*, deel 1. Wils poneert de stelling dat het geringe Vlaamse engagement van liberalen en socialisten er verantwoordelijk voor was dat de katholieke vlaamsgezinden tot 1914 geen belangrijke taalwetgeving in het parlement konden verkrijgen. Bots en Van Velthoven wijzen dit standpunt af. Zij zijn van mening dat in alle drie de politieke partijen de flaminganten op harde weerstand zijn gestoten en dat zelfs gezamenlijk zij geen vlaamsgezind programma verwezenlijkt hadden kunnen krijgen. Daarnaast wijzen zij er op dat

het vlaamsgezinde element juist in de zo sterk op Vlaamse kiezers steunende katholieke partij nog erg zwak was.

In de bijdrage van Ada Deprez wordt met nadruk gewezen op de rijkdom van het Willemsfonds-archief voor modern letterkundig onderzoek inzake uitgevers-activiteiten, leesgedrag en dergelijke. Interessant is het om te lezen dat in het uitgavebeleid van het fonds de fictie ondergeschikt was aan de non-fictie. Het ging toch in de eerste plaats om kennisoverdracht en dit bleef zo tot 1914, al kwam er na 1900 wel meer ruimte voor de letterkunde. Een zelfde patroon kunnen we trouwens ook in de volksbibliotheken waarnemen. Met name geschiedenis scoorde hoog op de lijst van meest uitgeleende werken. In de bijzondere uitgavereeks van het Victor de Hoonfonds (1903) en van het Julius Vuylstekefonds (1903) werd in die behoefte voorzien. Men denke aan de zes delen *Vlaamsch België sedert 1830* in het Victor de Hoonfonds.

Via de volksbibliotheken en de uitgave van boeken kon het Willemsfonds voldoen aan J.F. Willems' leuze: „voedsel moet er zijn voor die duizenden behoeftigen die hunne verstandelijke opleiding van ons verwachten”. Via de boekuitgaven en via de volksbibliotheken kreeg in de jaren zestig onder invloed van Vuylsteke de vrijzinnige gedachte, of anders gezegd het begrip „geus” meer aandacht, maar dat dit ook meer lichtzinnigheid bracht zoals van katholieke zijde werd gesuggereerd is onjuist. Zorgvuldig waakte men over de uitgaven en aanschaffingen in de bibliotheken om op dit punt geen aanstoot te geven. Het ging vooral om een ideologische opvoeding en die was vrijzinnig zoals ook blijkt uit het verslag van de volksbibliotheek te Nieuwpoort, waarin gesteld werd dat het de leeszaak was „welks heldere stralen tot in de nederigste hut zouden doordringen en bijgeloof en valsche stelsels voor hunne glans doen wijken”.

Naast de literatuurvoorziening probeerde men de volksopvoeding te stimuleren door het houden van voordrachten. Meestal werd een voordracht ingebed in een geheel van zang, declamatie en muziek. De variatie in de onderwerpen was groot. Het liep van Vlaamse Beweging, geschiedenis, letterkunde en maatschappelijke vraagstukken tot natuurwetenschappen. Maar specifieke lezingen over vrijdenkerij en anticlericalisme kwamen eigenlijk niet voor. Daarnaast organiseerden de afdelingen ook nog cursussen op velerlei gebieden en men probeerde daar ook de vrouwen bij te betrekken.

Behalve het gebied van de volksbibliotheken, volgens Paul Fredericq „een soort armenkamers, die de geestelijke armoe bekampen door goede lectuur”, was er nog een gebied waar het Willemsfonds pionierswerk verrichtte en dat was het gebied van de zang. Het Willemsfonds heeft zich zeer veel moeite getroost om goede Nederlandstalige liederen uit te geven en te laten schrijven. Een van de meest bekende werd het „Ik ken een lied” (tekst G. ANTHEUNIS en muziek R. HOL). Op dit terrein hebben Noord en Zuid elkaar ook goed gesteund. Vervolgens bevorderde men met eerst alleen voor vrouwen, maar later ook voor mannen georganiseerde zangavonden, de verspreiding van het Ne-

derlandstalige lied onder alle lagen van de bevolking. Immers in menig verslag werd met nadruk opgemerkt dat op deze zangavonden voor vrouwen alle maatschappelijke standen vertegenwoordigd waren en naar we mogen aannemen in grote harmonie zongen.

Het Willemsfonds heeft op cultureel gebied in Vlaanderen zondermeer een voortrekkersrol vervuld en een onschatbare bijdrage aan de emancipatie van het Vlaamse volk geleverd. Het heeft ook voor andere organisaties een voorbeeldfunctie gehad, zoals voor het in 1875 gestichte Davidsfonds. Het is te betreuren dat deze twee organisaties maar weinig gelegenheden hebben gevonden om tot heil van het Vlaamse volk samen te werken.

In het hier besproken boek geven de auteurs een boeiend en lezenswaardig verslag van het werk van het Willemsfonds en dit verslag vraagt om een vervolg.

P. van Hees